

Sociologie literatury

Karel Krejčí

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Karel Krejčí

SOCIOLOGIE LITERATURY

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
www.grada.cz
jako svou 3408. publikaci

Editoři Prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.
Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
Odpovědná redaktorka Mgr. Jana Jindrová
Sazba a zlom Milan Vokál
Návrh obálky Denisa Kokošková

Počet stran 160
Vydání 2., doplněné, v Grada Publishing 1., 2008
Podle původního vydání, Praha, 1944

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova 1881, Havlíčkův Brod

© Karel Krejčí – dědicové c/o DILIA, 1944
© Grada Publishing, a.s., 2008

ISBN 978-80-247-2623-6 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-6296-8 (elektronická verze ve formátu PDF)
© Grada Publishing, a.s. 2011

Obsah

Předmluva	7
<i>loo Pospíšil – Miloš Zelenka</i>	
Úvod k druhému vydání	51
1. Literatura jako jev sociální	53
2. Vzájemná závislost jevů kulturních a společenských	55
3. Předmět literární vědy – estetická funkce	59
4. Ostatní funkce literárního díla	62
5. Sociologická metoda ve vývoji literární vědy	64
6. Sociologické rozdělení literatury	69
6.1 Dělení horizontální	69
6.1.1 Literatura národní a nadnárodní	69
6.1.2 Literární centrum a literatury regionální	71
6.1.3 Literární rozkol	75
6.1.4 Literatura emigrantská	76
6.1.5 Literatura koloniální	78
6.1.6 Literatura provincionální	78
6.1.7 Regionalismus jako literární tendence	78
6.2 Dělení vertikální	80
6.2.1 Společenské třídy a vrstvy	80
6.2.2 Sociálně třídní vývoj Evropy	81
6.2.3 Inteligence	82
6.2.4 Odraz třídního boje v literatuře	85
6.2.5 Literatura vrstvy vedoucí	86
6.2.6 Ostatní vrstvy literatury	89
6.2.7 Rozvrstvení literatury dnešní	91
6.2.8 Význam nižších vrstev literárních pro literární vývoj	95
7. Literární tvorba a společenské prostředí	97

8. Vliv společenského prostředí na jednotlivé složky literárního díla	101
8.1 Myšlenková náplň a tendence	101
8.2 Obrazy	102
8.3 Výraz	104
9. Literární život	107
9.1 Četba a vlivy: plagiát	108
9.2 Estetická norma a literární kritika	110
9.3 Literární směry, skupiny a generace	111
9.4 Literární střediska	112
9.5 Zveřejnění díla	113
9.6 Mecenášství	115
9.7 Cenzura	116
9.8 Postavení spisovatele ve společnosti – autostylizace	116
9.9 Mystifikace	118
10. Literární dílo	120
11. Literární obecnstvo	124
11.1 Čtenář a posluchač	124
11.2 Psychologie čtenáře	124
11.3 Konkretizace	127
11.4 Čtenářské zájmy	129
12. Kniha a její šíření	133
13. Literární tradice	135
14. Literární typy	140
15. Působení literatury na život	144
16. Literatura a móda	148
17. Literatura a národní povaha	151
Ediční poznámka	155
Jmenný rejstřík	157

Předmluva

Sociologie literatury a komparatistické impulsy Karla Krejčího v meziválečném období (mezi sociologismem a strukturální estetikou)

Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka

Sociologický přístup k literatuře se zrodil takřka přesně v okamžiku zrodu samotné literární vědy jako disciplíny kladoucí otázky po zákonitostech výstavby artefaktu. Je tedy přirozené, že sociologie literatury byla bezprostředně spojena s pozitivismem Augusta Comta (1798–1857) a Hippolyta Taina (1828–1893). Jestliže od druhé poloviny 19. století lze sledovat v jistém smyslu krajnosti zejména literárněkritického sociologismu, především ve vztahu k ruským revolučním demokratům, zpočátku se sociologismus odvíjel zvolna a zcela organicky z komplexnějšího pojetí literárního díla: ostatně H. Taine mluvil zřetelně o triádě race, moment, milieu, v níž „milieu“ nebyla zdaleka jen společnost, jak dokládají jeho *Dějiny anglické literatury*.¹ Věnuje tu pozornost nikoli jen době vzniku díla a etnosu, ale také přírodě a klimatu, které – nehledě na složitou novodobou infrastrukturu – uchovávají si svůj značný význam. Podobně předchůdce radikálních ruských sociologů literatury Vissarion Grigorjevič Bělinskij (1811–1848) nebyl v tomto postupu nijak přímočarý: na samém počátku stojí jeho členství v Stankevičově kroužku, který sdružoval mladé ruské zájemce o západní filosofii a společenské myšlení. V tomto období tvoří Bělinskij – podle V. Šklovského „vrah ruské literatury“ (pro vražednou schopnost sugerovat čtenáři svoje pojetí) – pod vlivem romantické filozofie a později G. W. F. Hegela. Proti ideální poezii (rozuměj: romantické literatuře) staví reálnou poezii (realistickou literaturu jako umění každodenního detailu) a umění vůbec – zcela v duchu

¹ TAINÉ, H. *Dějiny anglické literatury*. Praha, 1902–1903.

Hegelova vývoje absolutní ideje – chápe jako součást třetí fáze, v níž se idea vrací sama k sobě obohacena o poznání sebe sama. V jeho pojetí je společenský aspekt literatury jen jedním z možných: je tu navíc úzce spjat s národním svérázem, který spatřuje zejména u Puškina.

Každá metoda má vyzkoušet všechny své polohy, včetně nejkrajnějších. To se stalo právě v případě radikálních Rusů, kteří literaturu pochopili nejen jako poměrně přímočarou reflexi společenského a politického života, ale také jako subjektivní nástroj působení na společnost: odtud je již jen krok k ještě subjektivnějším polohám sociologismu, které se posléze objevily v ruském marxismu a tzv. sovětské sociologické škole. Přitom však také u jednoho ze sociologických radikálů – Nikolaje Gavriloviče Černyševského (1828–1889) – se objevuje antropologický princip přihlížející k lidské individualitě jako součásti artefaktu, i když tu najdeme i extrém, například v interpretaci Turgeněvovy povídky *Asja*, kdy i milostné selhání je vykládáno sociologicky jako znamení generačního kolapsu a společenské bezvýchodnosti. Této fázi sociologismu byl blízký utilitarismus – v západní Evropě i v Rusku, nejvíce v kritikách Nikolaje Alexandroviče Dobroľubova (1836–1861), který takto rozebral podstatná díla Ivana Turgeněva a Alexandra Ostrovského a interpretoval je jako reflexe ostrého sociálního zápasu. Již dizertace N. G. Černyševského *Estetické vztahy umění ke skutečnosti* (1855) zahájila tažení proti neodvislosti estetické funkce literatury a tento vývoj dovršil Dmitrij Ivanovič Pisarev (1840–1868) svým pokusem odříznout od realismu celý ruský „neužitečný“ romantismus.

Nicméně právě druhá polovina 19. století není jen dobou zrodu pozitivismu a jeho krajních sociologických variant, ale také srovnávací literární vědy, duchovědy a různých variant psychologismu. Štěstím sociologismu – a tedy i štěstím našim jako dědiců této tradice – je to, že tento přístup koexistoval s jinými, reflektoval je, vzdoroval jim, byl s nimi konfrontován a nezřídka se s nimi spojoval. Právě toto období vytvořilo předpoklady k utváření takových literárněvědných, literárněkritických a estetických typů, jako byli Arne Novák (1880–1939), F. X. Šalda (1867–1937), Otokar Fischer (1883–1938), Vojtěch Jiráť (1902–1945), René Wellek (1903–1995) nebo Frank Wollman (1888–1969), v nichž se prolínají různé přístupy a proudění od pozitivismu a sociologismu k duchovědě a imanentním metodám strukturální estetiky. Tento osud provázel sociologický přístup i dále až na sám počátek 21. století.

Konstatování, že specifické místo Karla Krejčího (1904–1979) v myšlenkovém kontextu meziválečné školy literární komparatistiky vyplývalo

z jisté oborové „nezařaditelnosti“ (badatel byl rovnoměrně oceňován jako polonista, bohemista, slavista a komparatista), lze doplnit poukazem na nesnadnou identifikaci sociologické metody Krejčího nesprávně implikující pozitivistické reminiscence. Teoretický přínos tzv. literární stratigrafie jako metodického postupu zjišťujícího při analýze motivu a látky participaci rozmanitých sociálních vrstev na literární cirkulaci zahrnující i nižší, pokleslé, triviální složky literatury badatel později literárněhistoricky realizoval ve své monografii o Arbesovi, kde vyvrátil mýtus o spisovateli jako publicistovi vyvažujícím romantickou fabuli a jazykově pokleslý styl racionalismem myšlení a kompoziční konstrukcí.² Ačkoli z pohledu současného stavu postmoderní literární vědy a jejích teoretických konceptů se Krejčího metoda může jevit jako tradicionalistická a teoreticky nezakotvená či dokonce bezradná v synchronním srovnání se strukturálními výboji a samotný badatel jako parafrázující narátor nekomplikovaných příběhů, Krejčího syntetické i monografické práce zůstávají aktuálním příkladem filologické akribie a práce s textem v širokém, srovnávacím rámci.

Krejčího pojetí sociologismu bylo často zjednodušeně – bez konkrétních dokladů – zařazováno do široké pozitivistické platformy. Krejčí sice představoval jistou metodologickou protiváhu a kritickou alternativu vůči strukturálním konceptům Pražského lingvistického kroužku a strukturální estetiky J. Mukařovského, na druhou stranu však nebyl metodologickým konzervativcem, který by se důsledně vyhýbal teoretickým generalizacím a který by stál v příkré opozici vůči strukturálním výbojům. Zevrubná interpretace jeho vědeckých textů ze 30. a 40. let by ukázala, že badatelovo sociologické pojetí se vyrovnávalo se strukturálními podněty a že v přístupu k literárním dějinám Krejčí pomýšlel na syntézu ryze vnitřních (intrinsic) a vnějších (extrinsic) kritérií. Aktuálnost Krejčího postoje spočívá v tom, že nahrazuje abstraktní schéma literárních dějin konkrétním textem, místo uzavřeného racionálního diskursu „oživuje“ minulost svým příběhem, do něhož vstupuje „duch doby“ a vyprávěčův subjekt, který se přímo podílí na procesu tvoření jednotlivých interpretací a hledání celkového smyslu. Krejčí tím otevírá pole sémantických možností textu, jehož jedinečnost je podřizována nikoli objasňující konstataci „co dílo znamená“, ale problematizující otázce „k čemu se vztahuje a čemu slouží“, tj. jakou má funkci. Krejčí se ve svých interpretacích snaží

² WOLLMAN, S. *Česká škola literární komparatistiky*. Praha, 1989, s. 52.

identifikovat s dynamizujícími a významotvornými procesy čtení a psaní, kde badatel – obrazně řečeno – nestojí před textem strukturalisticky vyčten jako izolovaný objekt, ale vstupuje do něj i mimo něj jako jeho integrální součást, jako potenciální partner, který chce lépe vnímat jeho hlubinné vrstvy a celkové dění smyslu.

I když v rozsáhlém díle nenajdeme – s výjimkou hektografované studie *Sociologie literatury* (Praha, 1944) – explicitně se vyslovující příspěvek k teorii literárních dějin a obecné komparatistice, Krejčího pojetí historického procesu již od 30. let podnětně směřovalo do oblasti „dějin idejí“ analyzovaných nejen na kulturně společenském pozadí, ale zejména na proměnách tvaroslovné stránky uměleckých děl. Sledování geneze tohoto interpretačního přístupu v metodologickém kvasu 30. let může být cenné i pro řešení současných otázek literárněvědné slavistiky a srovnávacího bádání vůbec.

Česká a zahraniční literární věda Karlu Krejčímu věnovala relativně malou pozornost. Z nevelkého souboru výběrově uvádíme s eliminací stručných slovníkových hesel následující stati: BEŠTA, T. *Nástin života a vědecké činnosti univ. prof. PhDr. Karla Krejčího, DrSc., člena korespondenta ČSAV*. Bibliografie prací univ. prof. PhDr. Karla Krejčího, DrSc., člena korespondenta ČSAV, s přehledem jeho činnosti, red. T. B., Praha, 1970, s. 6–26. Týž: *Soupis prací Karla Krejčího za léta 1969–1973*. Slavia, 1974, 43, č. 3, s. 352–356. WOLLMAN, S. *Polsko-české literární vztahy v slovanských a evropských souvislostech (Podněty Karla Krejčího)*. Slovanský a středoevropský literární kontext, Praha, 1991, s. 1. Týž: *Pražská srovnávací škola a Karel Krejčí*, Slavia, 1974, 43, č. 3, s. 226–233. ZELENKA, M. *Komparatistické impulsy Karla Krejčího (vědecká osobnost prizmatem archivních materiálů)*. Opera Slavica, 1995, 5, č. 3, s. 37–42. Týž: *Karel Krejčí a sociologie literatury*. Slavica comparativa, Praha, 2002, s. 97–103. Týž: *Komparatistické impulsy Karla Krejčího v meziválečném období (na pomezí sociologismu a strukturální estetiky)*. Literární věda a slavistika, Praha, 2002, s. 145–170. Týž: *K metodologickým otázkám sociologického konceptu Karla Krejčího*. In: POSPÍŠIL, I., ZELENKA, M. (Eds), *Karel Krejčí a evropské myšlení*. Brno, 2006, s. 91–101. HLOUŠKOVÁ, J. *Karel Krejčí – učitel, kolega, inspirátor*. Opera Slavica, 1995, 5, č. 3, s. 42–47. Týž: *Karel Krejčí a Mladá Polsko*. Slovanský a středoslovanský literární kontext, Praha, 1991, s. 30–33. VLÁŠEK, J. *Karel Krejčí o charakteru polské literatury*. Slovanský a středoslovanský literární kontext, Praha, 1991, s. 25–29. MĚŠŤAN, A. *Sociologie literatury u Karla Krejčího*. Slavia, 68, 1999, č. 2, s. 335–338. Týž: *Estetický rozbor díla Paprockého a zajímavé teze o realismu v monografii Karla Krejčího z roku 1941*. Slavia, 1999, 68, č. 2, s. 339–343. MAGNUSZEWSKI, J. *Działalność slawistyczna Karola Krejčego*. Pamiętnik Słowiański, 1965, T. XV, s. 255–262.

Týž: *Karel Krejčí*. Pamiętnik Literacki, 1980, 71, 1, s. 357–366. KOŁBUSZEWSKI, J. *Z dziejów czesko-polskich związków kulturalnych. Kilka uwag o komparatystyce Karola Krejčego*. Slovanský a středoevropský literární kontext, Praha, 1991, s. 9–19. NIEDZIELA, Z. *Marian Zdziechowski i Karel Krejčí, twórcy nowoczesnej bohemistyki i polonistyki*. Slovanský a středoevropský literární kontext, Praha, 1991, s. 20–24. FORST, V. *Vzpomínka na Karla Krejčího*. In: FORST, V. (Ed.), *Živé návraty (Stati, portréty a vzpomínky)*, Praha, 1989, s. 139–147. KARDYNI-PELIKÁNOVÁ, K. *Karel Krejčí*. Litteraria Humanitas VIII. Komparatistika – genologie – translologie, Brno, 2000, s. 255–268. BEČKA, J. *Karel Krejčí mezi proudy (1904–1979)*. Slavia, 73, 2004, s. 397–410. WINCZER, P. *Črta k vedeckému profilu Karla Krejčího*. Slavica Slovaca, 1975, 10, č. 2, s. 215–219. Týž: *Krejčího sociológia literatúry – etapa literárneho výskumu, alebo aktuálna práca*. Slovak Review, 2002, 11, č. 1, s. 62–69. PETRUSEK, M. *Proní a jediná česká monografie a sociologie literatury*. Slavia, 2005, 74, č. 4, s. 323–328. JANASZEK-IVANIČKOVA, H., *Karel Krejčí – komparatysta*. Pamiętnik Słowiański, 1982, Tl. XXI, s. 22–38. Táž: *Karel Krejčí. Literatúry zachodniosłowiańskie czasu przelomów 1890–1990. 2. Literatura czeska*. Katowice, 1999, s. 257–260. Časopis Slavia (2005, 74, č. 4) přetiskl referáty ze symposia *Osobnost a dílo Karla Krejčího* (27.–28. 4. 2005), z nichž z metodologického hlediska zasluhují pozornost zejména příspěvky P. Winczera a H. Voisine-Jechové, které jsou citovány na jiném místě. Přelomem v bádání o Karlu Krejčím se stala interdisciplinární konference *Karel Krejčí a evropské myšlení* (24. 5. 2005), z níž vyšel stejnojmenný sborník (ed. I. Pospíšil – M. Zelenka, Brno, 2006) obsahující 12 příspěvků filozofů a literárních vědců (D. Kšicoová, J. Kudrnáč, K. Kardyni-Pelikánová, I. Pospíšil, J. Střítecký, L. Štěpán, J. Vlášek, H. Voisine-Jechova, P. Winczer, M. Zelenka, A. Zelenková a J. Zouhar), kteří analyzovali badatelovy mnohostranné aktivity.

Krejčí vstoupil do literatury již v průběhu studií v polovině 20. let, kdy navštěvoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy od roku 1923 přednášky z bohemistiky a germanistiky, které od třetího semestru zaměnil za svůj hlavní obor – polonistiku. K jeho univerzitním učitelům mj. patřili O. Fischer, J. Jakubec, J. Máchal a zejména M. Szyjkowski, který jej vyzval k badatelské dráze literárněvědného slavisty a polonisty.³ První publikované texty, které žánrově sahaly od vědeckých studií přes odborné stati až po drobné články, zprávy a politické komentáře,⁴ ukázaly na dominantní okruhy badatelského zájmu: výchozí filologické zaměření, jež se odrazilo v celoživotním důrazu na literární historii – badatel se zde

³ KREJČÍ, K. *Marjan Szyjkowski*. Slovanský přehled, 1930, 22, s. 565–566 (podepsáno KÍ).

vedl jako kvalifikovaný sorabista zabývající se moderním lužickosrbským dramatem⁵ – se spojuje s širším, kulturněhistorickým pojetím slavistiky, kde literární fakt je nazírán v srovnávacím kulturním kontextu, v popředí stojí žánrový vývoj sledovaný na pozadí proměn a peripetií historických procesů. Novinové články a zprávy uveřejňované v Studentském obzoru, Demokratickém středu, Zítřku aj. (podepsané většinou šiframi), směřovaly do oblasti vysokoškolské reformy, vědeckých a spisovatelských návštěv, organizace univerzitního života, celkově se týkaly současných forem praktického pěstování slavistiky. Sklon k publicistice koncem 20. let zatlačuje do pozadí stále výraznější zřetel k vědecké polonistice, k její profilaci přispěly studijní pobyty v posledním roce studia na polských univerzitách ve Varšavě a Krakově, kde Krejčí poslouchal přednášky J. Baudouina de Courtenay, M. Kridla, I. Chrzanowského, K. Nitsche, J. Ujejského a kde sbíral materiál pro svou první vědecky závažnou práci *Proní krise českého slovanství. Vliv polského povstání listopadového na české národní obrození*.⁶ V této studii, na niž navazovaly tematicky blízké stati *Poláci v Čechách v době povstání listopadového a „Velké emigrace“* a *Povstání listopadové a české obrození*, pozvolna krystalizovala badatelova metoda: sociologicko-recepční studium velkých společenských proměn, tj. revolucí a povstání, v nichž se zvýrazňuje role subjektu v dějinách.⁷ Ohlas listopadových bojů v prostředí českých intelektuálů analyzovaný prostřednictvím rozsáhlého sběru domácích periodik, spisovatelských memoárů a dobové korespondence byl pečlivě utříděn a axiologicky systemizován; literárněhistorický přínos mladistvých studií, které zkoumaly české polonofilství 30. let jako konstitutivní složku domácích myšlenkových koncepcí intuitivně anticipujících revoluční kvas roku 1848 jako spojovací článek mezi Kollárovým panslavismem

4 Odkazujeme tu na soupis BEŠTA, T. *Bibliografie prací za léta 1925–1968*. Bibliografie prací univ. prof. PhDr. Karla Krejčího, DrSc., člena korespondenta ČSAV, s přehledem jeho vědecké činnosti. Praha, 1970, s. 27–90.

5 KREJČÍ, K. J. *Bart – Čišinski – dramatik*. Sborníček Jakuba Čišinského. Praha, 1926, s. 14–35. Týž: *Moderní drama lužickosrbské*. Česko-lužický věstník, 1927, 8, č. 2, s. 26–28.

6 KREJČÍ, K. *Proní krise českého slovanství. Vliv polského povstání listopadového na české národní obrození*. Slovanský přehled, 1928, 20, s. 13–22, 108–122, 177–201 a 249–272.

7 KREJČÍ, K. *Poláci v Čechách v době povstání listopadového a „Velké emigrace“*. Slovanský přehled, 1930, 22, s. 504–509, 583–598, 670–678 a 721–741. Týž: *Povstání listopadové a české obrození*. Časopis učené společnosti Šafaříkovy „Bratislava“, 1930, 4, s. 762–766.

a Havlíčkovým austroslavismem,⁸ spočíval v rozpracování a doplnění celkového obrazu slovanské ideologie českého obrození, Krejčím moderně interpretované jako sociálně ekonomický proces konstituování novodobé státní společnosti determinovaný utvářením vlastní vedoucí vrstvy.

Základní biografická data o K. Krejčím čerpáme na základě vlastního archivního studia z *Životopisu* psaného K. Krejčím 20. 10. 1958 (uloženo ve fondu K. K. v Archivu Univerzity Karlovy – bez sign.). U Krejčího literární a politické biografie vystupuje do popředí několik faktografických momentů, které souvisejí s jeho metodologickým formováním: jsou to především biografická fakta reflektovaná jím samým a bezprostředním okolím. Ve svém *Životopise* Krejčí ke svému politickému zraní uvedl následující: od mládí formální římský katolík, v letech 1925–1932 člen politické strany národně-demokratické. Kádrový posudek z 26. 10. 1950 zpřesnil motivaci vstupu: do národně-demokratické strany Krejčího přivábilo její vlastenectví a propagace významných spisovatelů jako A. Jirásek, V. Dyk aj. Poté, co zde narazil na fašistické tendence, bojoval s nimi svými články psanými pod pseudonymem v týdeníku *Politický střed* (dostupné bibliografie Krejčího tyto články neuvádějí). Strana svou politickou orientaci nezměnila a Krejčí z ní roku 1932 vystoupil. Za války byl členem Národního souručenství až do rozpuštění pražských organizací, činnost však nevyvíjel. Podezření na skrytého fašistu vyvracel ve svém politickém hodnocení profesor filozofie L. Svoboda v posudku z 8. 3. 1953, kde uvedl, že do svého seznámení s Krejčím v roce 1942 nebo 1943 byl badatel rozhodným odpůrcem nejen německých okupantů, ale i fašismu vůbec. Za války Krejčí působil rovněž v protinacistických organizacích jako Klub umělců a Sociologická společnost. V únoru 1945 byl Krejčí zatčen s ostatními členy Sociologické společnosti gestapem a měsíc vězněn na Pankráci: důvodem se stala náplň přednáškových kurzů, jimiž Sociologická společnost nahrazovala uzavřené vysoké školy. Krejčí měl jako předseda klubu vyvíjet činnost říši nepřátelskou a údajně se stýkat jako polonista s emisary polského osvobozenického hnutí (tento fakt Krejčimu nikdo nezávislý nepotvrdil a badatel jej už nikdy neuváděl). V roce 1946 se Krejčí stal členem sociální demokracie, po sloučení s KSČ sám podal přihlášku do této strany, z níž byl roku 1958 vyloučen. Společný posudek závodní organizace KSČ, odborových skupin ROH a kádrového oddělení o činnosti s. Krejčího (pravděpodobně z roku 1958) konstatuje: „Několikrát se totiž stalo, že s. Krejčí oznámil závodní organizaci fakta o své minulosti, která dříve nevěděl. Zoolil zpravidla dobu, kdy si byl jist, že jeho záležitosti budou posuzovány mírně. Je nesporné, že již před válkou až do roku 1951 byl členem zednářské lóže a že tento fakt před stranou zatajil.“ Krejčí trpěl přemírou úkolů, údajně po

⁸ KREJČÍ, K. *Langerovy „České lesy“ ve světle úředních dokumentů*. Příspěvek k dějinám českého polonofilství. *Listy filologické*, 1930, 57, s. 209–222.

XX. sjezdu KSSS a maďarských událostech lidí ze zednářského prostředí vědecky a personálně podporoval do funkcí z pozice prorektora. Je zajímavé, že v osobním pohovoru z roku 1958 Krejčí veřejně přiznal, že po maďarských událostech skončila diktatura proletariátu, kterou vystřídá období demokracie. Tyto názory prozrazují sklon k revizionismu, v lepším případě k politické naivitě („...osvědčil se jako nespolehlivý a nehodný důvěry“, „...hrál do jisté míry dvojí roli“ apod.). Krejčí byl zbaven veřejných funkcí a vlivu na mládež (tj. vyloučen z univerzity), ale vzhledem k roku 1958 a částečné demokratizaci byl badatel převeden do ČSAV. Posudek totiž Krejčího charakterizoval jako spolehlivého odborníka, u něhož není možné ignorovat roku 1955 udělení řádu Polonia restituta komandérského kříže s hvězdou, v témže roce přiznání člena korespondenta ČSAV, roku 1956 udělení doktora filologických věd bez obhajoby za zásluhu o rozvoj několika vědeckých oborů (formální návrh podal J. Dolanský 28. 6. 1956).

Jak jsme již uvedli, roku 1958 byl Krejčí vyloučen z KSČ a donucen opustit Karlovu univerzitu. Již 30. září 1957 byl na vlastní žádost zproštěn výkonu funkce prorektora a v červnu 1958 dostal tříměsíční výpověď, protože ve svém dotazníku neuvedl závažné skutečnosti, a tím porušil své občanské povinnosti. Celkově se jednalo o dva důvody: 1. zatajení zednářské činnosti, 2. informovanost o protistátní činnosti generála Jandy, s jehož skupinou byla roku 1954 odsouzena vzdálená badatelova příbuzná M. Preiningerová. V roce 1957 se celá záležitost znovu přešetřovala; Krejčí který se domníval, že eventuální podezření vrhá nepříznivé světlo na jeho postoj ke straně, se obrátil osobním dopisem na generálního tajemníka ÚV KSČ A. Novotného s žádostí, aby s ním bylo zavedeno řízení, které by jej ospravedlnilo. Novotný se však od případu distancoval a Krejčí byl postaven před fakultní výbor stranické kontroly, který s ním dopis projednal: výsledkem jednání se stalo dodatečné vyloučení z KSČ, které Krejčí akceptoval. Pozdější literární a politické osudy K. Krejčího (po roce 1958) představují odlišnou a zcela samostatnou kapitolu.

Jestliže v těchto studiích zájem o literaturu jako slovesné umění stojí v pozadí, neznamenalo to ze strany Krejčího podcenění estetické stránky: otázka, kterou si badatel klade jako literární sociolog, zní: „Jak krásné písemnictví vedle své dominantní funkce estetické působí jako fenomén společenský? Nakolik lze z něho objektivně rekonstruovat obecné politické ideje pozitivně působící např. v dějinách tzv. malých národů?“ Počátkem 30. let vzrůstá Krejčího publikační aktivita, která bezprostředně souvisí s přípravou na habilitační práci, šťastně se tu spojuje sklon k publicistice s celoživotním směřováním ke kariéře akademického vědce a vysokoškolského pedagoga: v popularizační brožuře *Pířsudski a Rusko*

(Praha, 1932), která si jen zdánlivě neklade vědecké cíle, se poprvé tematicky objeví období politického přelomu 19. a 20. století, tj. literární epocha moderny, konkrétně Mladé Polsky, již badatel věnoval trvalý zájem. „*Přítomnost evropského kontextu a i převratnost společenských změn – vystupují v období Mladé Polsky velice silně. Není tedy divu, že se tímto tématem zabýval Krejčí doslova po celý svůj tvůrčí život.*“⁹ Analýza revolučních tradic, jejich vývojové kontinuity od prvních povstání v polské kultuře – Piłsudski je zde zachycen nejen jako politik-revolucionář, ale i jako spisovatel ovlivněný myšlenkou revoluce – časově vrcholí rokem 1905; Krejčí zároveň naznačuje diferencovaný postoj generačně rozdílných polských spisovatelů k rusko-polské revoluci roku 1905.

K stejné historické události se již přímo vztahuje habilitační práce *Polská literatura ve věrech revoluce* (Praha, 1934), kde Krejčí v *Úvodu* (s. 13–16) nastínil své teoretické zásady, které směřovaly k praktické aplikaci sociologické metody: dějiny politických idejí, konkrétně historie revoluční myšlenky v Polsku vrcholící rokem 1905, nejsou vlastním cílem literárněvědného bádání, nýbrž prostředkem k formulaci literárněhistorického hodnocení z hlediska strukturálně estetické interpretace. Ačkoli Krejčí naznačil proměnlivý a vnitřně dynamický poměr polských beletristů, od pozitivistické generace přes modernisty S. Žeromského a S. Brzozowského až po revolučně socialistickou literaturu, k vnějším událostem politického života, nezajímá ho otázka „*zda autor objektivně měl pravdu nebo neměl pravdu*“,¹⁰ ale jakých formálně uměleckých prostředků autoři ve své tvůrčí reflexi dokázali využít a jakou tyto prostředky měly uměleckou hodnotu. Centrálním bodem, od něhož se odvíjejí badatelovy úvahy, zůstává na rozdíl od předchozích studií výlučně rovina zkoumající „*strukturální stránku literárních děl z hlediska estetického ocenění*“.¹¹ Z těchto důvodů Krejčí ve stěžejní kapitole věnované nejvýznamnějšímu prozaikovi počátku 20. století Stefanu Žeromskému analyzuje styl a jazyk, od detailního motivického a kompozičního rozboru dospívá k přesným

⁹ HLOUŠKOVÁ, J. *Karel Krejčí – učitel, kolega inspirátor*. Opera Slavica, 1995, 5, č. 3, s. 44.

¹⁰ KREJČÍ, K. *Polská literatura ve věrech revoluce*. Praha, 1934, s. 16.

¹¹ Citováno podle Zprávy komise o habilitační žádosti p. dra. Karla Krejčího z oboru dějin literatury polské (proff. Szykowski, Horák, Weingart); jde o opis strojopisu uloženého ve fondu K. K. v Archivu Univerzity Karlovy, s. 4. Krejčího habilitaci podrobně rekonstruuje ZELENKOVÁ, A. *Poznámky k habilitačnímu konání Karla Krejčího (příspěvek k dějinám české polonistiky)*. In: POSPÍŠIL, I., ZELENKA, M. (Eds), *Karel Krejčí a evropské myšlení*, Brno, 2006, s. 103–115.

žánrovým charakteristikám, které umožňují citlivé zařazení autora do dobového kontextu i komparaci po diachronní ose. Umělecká technika Žeromského, která je interpretována jako střet básnických prostředků „specifického naturalismu“ a „emoční symboliky“, se literárněhistoricky zařazuje do vývojové linie polské epiky, v níž ožívá staronová myšlenka celonárodní revoluce myšlenkově i formálně navazující na silné tradice domácího romantismu.¹² Jestliže Krejčího učitel M. Szykowski ve své předmluvě vyzdvihoval, že „*práce dr. Krejčího nesporně náleží mezi nejlepší, které nepolské pero o polských literárních jevech počátku 20. století napsalo*“,¹³ v habilitačním posudku z ledna 1935 podepsaném M. Szykowským, J. Horákem a M. Weingartem komise jednomyslně konstatovala, že předložený spis „*vyniká nade všechny ostatní práce širokostí rozhledu, bohatstvím probraného a prozkoumaného materiálu, svědomitostí, s jakou byla zvládnuta celá literatura, samostatností úsudku, přesností a případností rozboru. Již samou koncepcí v pojetí předmětu jest nová i v polské literatuře, kterou nadto ještě obohacuje řadou zvláštních poznatků, nových seskupení, obdob a srovnání.*“¹⁴

V druhé polovině 30. let vzrůstá Krejčího zájem o bohemistiku, která vedle dominantní polonistické orientace vytváří vhodný rámec k formulování teoretických a metodologických otázek oboru; důraz na tematickou oblast česko-polských literárních vztahů, kterou mladému badateli doporučoval Szykowski, jej systematicky přivádí k srovnávací literární vědě, k bilaterálně synchronním komparacím, v nichž problematika vlivů, kontaktů, paralel a recepční závislosti není pozitivisticky samoučelná, nýbrž slouží hlubšímu pochopení a postižení konkrétního díla, směru či generačního seskupení. V literárněhistorických studiích z druhé poloviny 30. let Krejčí překračuje obzor novodobých literatur, vědeckou látku čerpá z různých období včetně renesančního a raně barokního písemnictví, rovněž dominantní tematický záběr česko-polský rozšiřuje o literární zjevy z jiných slovanských či západoevropských literatur.¹⁵ V popředí pozornosti již trvale zůstává, jak ukazuje na sklonku 30. let práce na monografii *Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle* (Praha, 1946), komplementarita života a díla, složité vazby mezi strukturou textu a spo-

¹² Ibidem, s. 6.

¹³ SZYKOWSKI, M. *Przedmowa*. In: Karel Krejčí: *Polská literatura ve vírech revoluce*, Praha, 1934, s. 11 (překlad M. Z.).

¹⁴ Srov. pozn. 11.

¹⁵ Srov. pozn. 4.

lečenskou determinací jeho autorů a konzumentů. Krejčí se zde přiblížil kategorii „literárního vkusu“ německého teoretika a anglisty L. Schückinga, jehož monografickou studii *Soziologie der literarischen Geschmacksbildung* (Leipzig, 1931, 2. vyd.) mu ke studiu doporučil germanista O. Fischer jako metodicky cenný nástroj využitelný při vysvětlení téhož díla v rozmanitém společenském a geografickém kontextu či při analýze dobového estetického cítění literární generace směřující k vytvoření vlastní poetiky. Krejčí, který oceňoval Schückingovy úvahy o společensko-ekonomické souvislosti literární tvorby se sociální determinací jeho konzumentů, ve své práci uplatnil srovnávací metodu: na složitém osudu česko-polského heraldika a básníka Bartoloměje Paprockého řeší problém biliterárnosti a bilingvnosti, tj. otázky moderní komparatistiky – dvoudomost tvůrčího subjektu, jeho geografickou a jazykově literární příslušnost k dvěma kulturně rozdílným kontextům, jakými bylo české a polské prostředí na přelomu 16. a 17. století. Badatel přitom Paprockého dílo osvětluje z různých hledisek:

1. Z **biografického hlediska** individuální „příběh“ autora zobecňuje vývojové peripetie a proměny politické a literární emigrace v předbělohorském období, rozdílný životní styl polské a české šlechty. Krejčí vycházel z teoretického předpokladu, že pronikat ke smyslu díla je možné i prostřednictvím biografického kódu, neboť biografistika jako autorní disciplína literární vědy přesně definuje předmět a metody výzkumu biografie autora. Zatímco v oblasti uměleckých textů se jedná většinou o příjem estetický, ve sféře vědeckých či odborných textů jde o příjem axiologický, který lze však za jistých předpokladů doplnit o estetické vnímání. Krejčí si zde uvědomoval, že jakékoli fixované biografické výroky se stávají texty historie, texty společenského vědomí, projevem tvorby kulturních modelů, filozofických názorů (motivace konání, způsob komunikace s okolím, názor na proces vlastní sociální mobility apod.). Tam, kde je modelována biografie prostřednictvím „faktů života“, které neaspirují na „literárnost“ a nenesou vysokou míru stylizace (jsou geneticky spjaté s dobou autora), zvyšuje se intenzita axiologické informace, její „reálnost“, i v případě, že autor vytváří svůj vlastní životopis – autobiografii. Badatel se tím přiblížil modernímu pojetí biografistiky, v níž instituce autora funguje celkem ve třech rovinách: a) sociologické (autor jako sociální jednotka), b) komunikační (autor jako účastník literární komunikace), c) textové (autor jako součást textové strategie). Ačkoli Krejčího zajímá zejména

na rovina sociální, neustále sleduje její složitou a zprostředkovanou projekci do textu, její recipování prostřednictvím kategorie a textového a komunikačního subjektu.¹⁶

2. Ze **sociologického hlediska** je literární tvorba je chápána jako součást širšího kulturněhistorického a společenského dění. Jde tu o posouzení geneze a okolností, za nichž dílo vzniká a recepčně působí, přičemž Krejčího cit pro vykreslení atmosféry neznamena povrchní sociologizaci literárního procesu jako mechanického „pohybu idejí“. Komplexní pojetí tzv. literárního života vede badatele k odlišnému vymezení komparativního studia, které se blíží některým současným kulturologickým koncepcím: literatura jako kulturní paměť sui generis není pouhým souborem tištěných textů, ale představuje celý literární polosystém, tj. kulturní modely ve vzájemných vztazích textových řad jako jistá autonomní celistvost. Sociologická literární věda přitom zachycuje literární proces v plném rozsahu, zabývá se nejen vyššími vrstvami, ale i pokleslými složkami literární cirkulace, jejich vzájemnou komplementaritou, neboť respektuje hledisko konzumenta, jeho potřeby a zájmy. Individuální konkretizace, kdy čtenáři většinou asociativně konfrontují své představy s literárním obrazem, rozhodují o osudu díla. Krejčí, který zde svými úvahami anticipuje moderní teorii recepčního bytí, s odvoláním na Ingardenovo vymezení čtenářské konkretizace (dílo v estetické konkretizaci jako objekt estetického poznání) dospívá k závěru, že „ *vlastně literární dílo existuje v tolika formách, kolik má čtenářů*“.¹⁷
3. **Genologický rozbor** Krejčího analyzuje rozmanité literární žánry, zejména gavendu a frašku z hlediska epicko-lyrické oscilace, zvláštní pozornost přitom věnuje Paprockého anticipaci románových motivů projevujících se v charakterizačním umění, v realismu podání a v individualismu v pojímání osob a prostředí, tj. ve strukturních rysech vývojově spojujících polského autora s H. Rzewuským a slavným H. Sienkiewiczem.¹⁸ Krejčí považuje v souladu s historickou poetikou žánr za

¹⁶ Srov. studii: POPOVIČ, A. *Biografistika v systému literárneho vzdelania*. Biografistika v systému literárneho vzdelania, Dolný Kubín – Nitra, 1976, s. 3–20.

¹⁷ KREJČÍ, K. *Sociologie literatury*. Praha, 1944, s. 112.

¹⁸ Tento aspekt uvádí A. MĚŠŤAN ve studii *Estetický rozbor díla Paprockého a zajímavé teze o realismu v monografii Karla Krejčího z roku 1941*, Slavia, 1999, 68, č. 2, s. 342.

historicky vzniklou kategorii, kde dominance variantních složek vytváří hodnotové napětí mezi dobově determinovanými žánrovými prvky, jejichž genetický základ umožňuje literárnímu historikovi diachronně realizovat studium časově i místně vzdálených slovesných tvarů.

4. **Formálně estetická interpretace**, na niž se zaměřuje druhá část monografie, se přímo zabývá formou a jazykem díla, z něhož Krejčí nevyklučuje ani spisy odborné, heraldické, u kterých upozorňuje na promyšlenou estetickou koncepci. Badatel zde aplikoval rozšíření předmětu literárního bádání, jak bylo definováno v monografii R. Ingardena *O poznawaniu dzieła literackiego* (Lwów, 1937): užší pojem „das literarische Kunstwerk“ se komplementárně doplňuje s širším vymezením „das literarische Werk“, k němuž patří např. díla vědecká a odborná.¹⁹ Avšak i ta podle Ingardena podléhají subjektivním konkretizacím vyplývajícím nejen z koherentní textové struktury, ale i z tvůrčí spolupráce čtenářů, jejichž estetické cítění se formuje na širším základě než na základě toho, co autor do svého textu chtěl objektivně vložit. Tvůrčí vývojové etapy Paprockého jsou stanoveny nikoli podle vnějších biografických determinant, nýbrž podle stylového určení. Polský autor jako politický publicista, satirik, básník a heraldik, je celkově pojímán jako žánrově svérázný beletrista stojící na rozhraní dvou epoch a stylů: renesančního realismu a barokně rétorického makaronismu.

Jestliže Krejčí v monografii o Paprockém, jak upozorňuje A. Měšťan, „představil vědecké veřejnosti ucelenou soustavu svých estetických názorů, přičemž jeho pojetí realismu se mohlo stát významným přínosem literárněteoretickému myšlení“,²⁰ dílo, které bylo připraveno k vydání již v roce 1941, nevyvolalo po roce 1945 adekvátní čtenářskou či odbornou reflexi. Z časového odstupu je však zřejmé, že Krejčího metodologická iniciativa, jejíž kořeny lze hledat v meziválečném období, rozvinula tezi polonisty M. Szykowského uplatněnou v prvních dvou svazcích monumentální syntézy *Polská účast v českém národním obrození*

¹⁹ Srov. KREJČÍ, K. *Nové slovanské práce o metodice literární vědy*. Část tretia – Literárna história. Sborník Matice slovenskej, 1937, 15, s. 504–506.

²⁰ MĚŠŤAN, A. *Estetický rozbor díla Paprockého a zajímavé teze o realismu v monografii Karla Krejčího z roku 1941*. Slavia, 1999, 68, č. 2, s. 343.